

Bekil ogly Emreniň boýny beýan eder

Category: Halk döredijiligi we rowaýatlar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Bekil ogly Emreniň boýny beýan eder BEKIL OGLY EMRENIŇ BOÝNY BEÝAN EDER

Gamgan ogly han Baýyndyr ýerinden turmuşdy. Ak ban öýüni gara ýeriň üstüne dikdirmişdi. Ala saýawan gök ýüzüne gerdirmişdi. Müň ýerde ýüpek halyçasy düşenmişdi. İçoguz, daşoguz begleri ýygnak bolmuşdy. Dokuz tümen Gürjüstanyň hyrajy geldi. Bir at, bir gylyç, bir çomak getirdiler. Baýyndyr han gaty bitakat boldy. Dädem Gorkut geldi. Şatlyk çaldy. «Hany, neýe bitakat bolar sen» diýdi.

Aýdar:

– Nije bitakat bolmaýyn. Her ýyl altyn-akja gelderdi. Ýigide, bege bererdik. Hatyrlary hoş bolardy. Indi muny kime bereliň, hatyry hoş bola? – diýdi.

Däde Gorkut aýdar:

– Hany, munuň üçini dahy bir ýigide bereliň – diýdi. Oguz iline garawul bolsun – diýdi.

Han Baýyndyr:

– Kime bereliň? – diýdi.

Sagyna-soluna bakdy. Kimse razy bolmady. Bekil diýrlerdi, bir ýigit bardy. Oňa bakdy.

Aýdar:

– Sen ne diýrsen? Bekilrazy boldy. Galkdy, ýer öpdi. Dädem Gorkut hümmet gylyjyn biline baglady, çomagy omzuna atdy, ýaýy garysyna geçirdi, şabaz aýgyry çekdirdi, bu-da mündi. Hyşnykowmuny aýyrdy, öýüni çözdü. Oguzdan göç eýledi. Berdeýe, Genjeýe baryp watan tutdy. Dokuz tümen Gürjüstan agzyna baryp gondy. Garawullyk eýledi. Ýat kapyr gelse, başyn oguza sowgat gönderdi. Ýylda bir kere Baýyndyr han diwanyna barardy. Ýene Baýyndyr handan adam geldi «Tiz gelesen» diýip. Pes, Bekil geldi. Peşgeşin çekdi. Baýyndyr hanyň elin öpdi. Han dahy Bekili gonaklady. Ýagşy at, ýagşy don, bol harçlyk berdi. Üç gün tamam agyrlady. Üç gün dahy Bekili aw-şikar eti-le gonaklalyň, begler – diýdi. Aw çygyrtdylar. Çün aw ýaragy boldy. Kim atyn öger, kim gylyjyn, kimi çekip ok atmagyn öwer. Salyr Gazan ne atyn öwdi, ne özün öwdi, emma begleriň hünärin söýledi. Üç ýüz altmyş alty alp awa münse, ganly keyik üstüne ýöriş bolsa, Bekil ne ýaý gurardy, ne ok atardy. Heman ýaýy bileginden çykarardy, buganyň, sugunyň boýnuna atardy, çekip duruzardy. Arryk bolsa gulagyn dilerdi, awda belli bolsun diýip. Emma semiz bolsa bogazlardy. Eger begler keyik alsa, gulagy dilik bolsa, «Bekil söýünjidir» diýip, Bekile göndererlerdi.

Gazan beg aýdar:

– Bu hünär atyňmydyr, äriňmidir?

– Hany, äriňdir – diýdiler.

Han aýdar:

– Ýok, at işlemese är öwünmez, hünär onuňdyr – diýdi.

Bu söz Bekile hoş gelmedi. Bekil aýdar:

– Alplar içinde bizi guşgunymyzdan palçyga batyrdyň – diýdi.

Baýyndyr hanyň peşgeşin öňüne dökdi, handan öýkeledi, diwandan çykdy. Atyn çekdiler, ala gözli ýigitlerin alyp, öýüne geldi. Oglanjyklary garşy geldi, ogşamady. Ak yüzli hatynyna söýlemedi. Hatyn bu ýerde soýlamyş. Görelim hany, ne soýlamyş. Aýdar:

– Altyn tagtym eýesi begim ýigit,

Göz açyban gördüğim,

Köňül berip söwdüğim,

Galkybany ýeriňden tury geldiň,

Ala gözli ýigitleriň ýanyňa saldyň,

Arkubili, Aladagdan gije aşdyň,

Akyndyly görkli suwdan gije geçdiň,

Ak alynly Baýyndyr hanyň diwanyna gije bardyň,
Begler-le iýdiň-içdiň,
Kowumly-kowmy ile geňeşdimi?
Garyp başyň gowgada galdymy?
Hany, hanym, astyňda ýagşy atyň ýok,
Egniňde altyn eşik-donuň ýok,
Ala gözli begleriň ogşamaz sen,
Akja ýüzli görkliň-le söýleşmezsен,
Nedir halyň? – diýdi.

Bekil soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– Galkybany ýerimden tury geldim,
Ýaly gara kazylyk atym bitin mündüm,
Arkubili, Aladagdan gije aşdym,
Akyndyly görkli suwy dilip gije geçdim,
Ak alynly Baýyndyryň diwanyna çapar bardym,
Ala gözli begler-le iýdim-içdim,
Kowumly-kowmyle görkli gördüm,
Hanymyzyň nazary bizden dönmüş gördüm,
Ili-güni göçürek,
Dokuz tümen Gürjüstana gideliň, oгуza öçli boldum, belli biliň
– diýdi.

Hatyn aýdar:

– Ýigidim, beg ýigidim!
Patyşalar Taňrynyň kölgesidir.
Patyşasyna öçli bolanyň işi rast gelmez.
Ary köňülde pos bolsa, şerap açar.
Sen gideli hanym ärgury ýatan ala daglaryň awlanmamyşdyr.
Awa müngül, köňlün açylsyn – diýdi.

Bekil gördi, hatyn kişiniň akly-başy ýagşydyr. Kazylyk atyn çekdirip bitin mündi, awa gitdi. Aw awlaýyp gezerkän, öňünden bir ýaraly keýik çykdy. Bekil muňa at saldy. Buganyň ardyndan bardy, ýaý kirişin boýnuna atdy. Buga gaçmyşdy. Özüni bir beýik ýerden atdy. Bekil at jylawsyn çekip bilmedi, bile uçdy. Sag uýlugy gaýaýa tokundy, syndy. Bekil ör turdy, aglady.

Aýdar:

– Uly oglum, uly gardaşym ýok.

Derrew billiginden gez çykaryp, atynyň çekilerini dartdy, urdy. Dony astyndan aýagyn berk sarady. Bar kuwwaty-le atynyň ýalyna düşdi. Awçylardan aýry. Dülbendi bogazyna geçdi. Ordasy ujuna geldi. Oglanjygy Emren bahadyr babasyna garşy geldi. Gördi, meňzi saralmyş, dülbendi bogazyna geçmiş. Ýoldaşlaryny sorap, oglan bu ýerde soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş:

– Galkybany ýeriňden tury geldiň,
Ýaly gara kazylyk atyň bitin mündüň,
Ärgury ýatan ala daglar etegine awa bardyň,
Gara donly kapyrlara ugradyňmy?
Ala gözli ýigitleriň gyrdyrдыňmy?
Agyz dilden birnäçe keleme habar maňa,
Gara başym gurban bolsun, aga, saňa – diýdi.

Bekil ogluna soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– Ogul, aý ogul,
Galkybany ýerimden tury geldim,
Gara daglar öňüne awa mündüm,
Gara donly kapyrlara ugramadym,
Ala gözli ýigitlerim gyrdyrmadym,
Sagdyr, esendir ýigitlerim, ogul-a, gamlanma,
Üç gündür, hoşlugym ýok,
Ogul, at üstünden meni gap, düşege çykar – diýdi.

Arslan çagasy ýene arslandyr. Atasyny at üstünden garbady tutdy. Düşegine çykardy. Donun üstüne büredi, gapysyn örttdi. Bu ýaňa ýigit – begler gördüler, kim, aw bozulmyş. Her biri öýli – öýüne geldi. Bekil baş gün boldy, diwanyna çykmady. Aýagynyň syndygyny kimsä diýmedi. Bir gije düşeginde gaty-gaty iňledi, ah etdi.

Hatyny aýtdy:

– Beg ýigidim, galabalyk ýagy gelse, gaýtmaz idiň. Buduňa ala ok degende, iňlemez idiň.

Kişi goýnunda ýatan halalyňa syryn diýmezmi bolar. Nedir

halyň? – diýdi.

Bekil aýdar: – Görklim, atdan düşdüm, aýagym syndy – diýdi.

Aýal elin-eline çaldy, gyrnaga söýledi. Gyrnak çykyp gapyça söýledi. Otuz iki dişden çykan, bitin orda ýaýyldy. Bekil atdan düşmüş, aýagy synmyş diýip. Meger, kapyryň jansyzy bardy. Bu habary eşidip bardy, Teküre habar berdi.

Tekür aýdar:

– Galkybany ýeriňizden ör turuň.

Ýatar ýerde beg Bekili tutuň,

Ak ellerin garysyndan baglaň,

Gapyllyja görkli başyn kesiň,

Alja ganyn ýer ýüzüne döküň,

Ilin-günün çapyň,

Gyzyn-gelnin ýesir ediň – diýdi.

Meger, Bekiliň-de onda jansyzy häzirdi. Bekile habar gönderdi.

Aýdar:

– Baş ýaragyn eýläň, üstüňizden ýagy geler – diýdi.

Bekil ýokary bakdy:

– Gök yrak, ýer gaty – diýdi.

Oglanjygyň ýanyna getirip soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş. Aýdar:

– Ogul, ogul, aý ogul

Garaňkylyja gözlerim aýdyňy ogul,

Güýçli bilim kuwwaty ogul,

Gör ahyr näler boldy,

Näler gopdy, meniň başyma! – diýdi.

– Galkybany ogul, ýerimden tury geldim,

Boýny synsyn, al aýgyry bitin mündüm,

Aw awlaýup, guş guşlaýup gezerkän

Ýoruldy, sürütdi, meni ýere çaldy,

Sag uýlugym syndy.

Meniň gara başyma näler geldi,

Gara-gara daglardan habar aşmyş.

Ganly-ganly suwlardan habar geçmiş.

Demirgapy Derwendinden habar barmyş.

Alja atly Şökli Mälik gaty bosmuş,
Bosdugyndan gara daglara duman düşmüş,
Ýatdygy ýerde beg Bekili tutuň diýmiş,
Garysyndan ak ellerin baglaň diýmiş,
Gan alyjy ordasyny çapyň diýmiş,
Akja ýüzli gyzyny-gelnini ýesir alyň diýmiş,
Galkybany, ogul, ýeriňden tury gelgil,
Ýaly gara kazylyk atyň bitin müngül,
Ärgury ýatan Aladagy gije aşgyl,
Ak alynly Baýyndyr hanyň diwanyna gije bargyl,
Agyz-dilden Baýyndyra salam bergil,
Begler begi bolan Gazanyň elin öpgül,
Ak sakgally babam dertli – diýgil,
Elbetde we elbetde Gazan beg maňa ýetişsin diýdi – diýgil,
Gelmez bolsaň ýurt bozulyp harap bolar, Gyzym-gelinim ýesir
gitdi, belli bilgil – diýdi.

Bu ýerde oglan babasyna soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş.
Aýdar:

– Baba, ne söýlärsen, ne aýdar sen,
Bagrym-le ýüregim ne daglar sen,
Galkybany ýerimden turmagym çok,
Ýaly gara kazylyk atyma münmegim çok,
Arkubili, Aladagy awlaýuban aşmagym ýok,
Ak alynly Baýyndyryň diwanyna barmagym ýok,
Gazan kimdir, men onuň elin öpmegim ýok,
Astyňdaky al aýgyry maňa bergil,
Gan derledeý, çapdyraýyn seniň üçin,
Egni bek demir donuň maňa bergil,
Ýeňi-ýaka tikdireýin seniň üçin,
Gara polat uz gylyjyň maňa bergil,
Gapyllyja başlar kesem seniň üçin,
Gargydan naýzaňy maňa bergil,
Göwsünden är sanjaýyn seniň üçin,
Ak ýelekli ötgün okuň maňa bergil,
Ärden äre geçireýin seniň üçin,

Ala gözli üç ýüz ýigidiň maňa bergil, ýoldaşlyga,
Din Muhammet ýoluna duruşaýyn seniň üçin – diýdi.

Bekil aýdar: – Öleýin agzyň üçin ogul, bola kim, meniň geçmiş
günümi ýatlatdyрмаýa sen – diýdi. – Mere, geýimim getiriň,
oglum geýsin. Al aýgyrym getiriň, oglum münsün. Il ürkmezden
oglum meýdana barsyn, girsin – diýdi.

Oglany donatdylar. Atasy-le, enesi-le geldi, görüşdi. Ellerin
öpdi. Üç ýüz ýigidi ýanyna aldy, meýdana bardy. Al aýgyr haçan
kim, ýagy ysyn alsa, aýagyn ýere deperdi, tozy göge çykardy.

Kapyrlar aýdar:

– Bu at Bekiliňdir, biz gaçarys.

Tekür aýdar:

– Mere, oňat görüň! Bu gelen Bekil-se, sizden öňden men
gaçaram – diýdi.

Gözçi gözledi, gördi, kim, at Bekiliň. Bekil üstünde degil.

Emma bir guş deňli oglandyr. Gelip Teküre habar berdi. Aýdar:

– At, ýarag we eşik Bekiliň, Bekil içinde degil – diýdi.

Tekür aýdar:

– Ýüz adam seçeliň, pagtabent atyň, oglany gorkuzyň. Oglan guş
ýürekli bolar. Meýdany goýar gaçar – diýdi.

Ýüz kapyr seçilip oglanyň üstüne gelmiş. Oglana kapyr
soýlamyş. Görelim ne soýlamyş.

Aýdar:

– Oglan, oglan, aý oglan,

Haramzada oglan!

Astynda Alaýgyry arrayk oglan,

Gara polat uz gylyjy gädik oglan,

Elindäki naýzasy synyk oglan,

Ak saply ýaýy giden oglan,

Billiginde togsan oky seýrek oglan,

Ýanyndaky ýoldaşlary çyplak oglan,

Garaňkylyja gözleri çöňňe oglan,

Şökli Mälik saňa gaty bosdy,

Meýdandaky şol oglany tutuň,

Garysyndan ak ellerin baglaň,

Gapyllyja görkli başyn kesiň,
Alja ganyn ýer ýüzüne döküň – diýdi,
Ak sakgally babaň bar-se aglatmagyl,
Ak saçly eneň bar-se bozlatmagyl,
Ýalňyz ýigit alp bolmaz,
Ýowşan düýbi berk bolmaz,
Kazasy ýetmiş akmak ogly akmak,
Gaýda dön buradan – diýdi.

Oglan dahy bu ýerde soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş.
Aýdar:

– Herze-merze söýleme, mere, itim kapyr,
Astymda Alaýgyrym ne begenmez sen,
Seni gördi, oýnar,
Egnimdäki demir donum, çignim gysar,
Gara polat uz gylyjym gynyn dograr,
Gargy daly naýzama, ne begenmez sen,
Göwsüň dilip, göge parlar.
Akja saply gaty ýaýym zary-zary iňlär,
Sagdakda okum kişini diler.
Ýanymda ýigitlerim söweş dilär,
Alp äre gorky bermek aýyp bolar,
Bäri gelgil, mere, kapyr, düýrüşeliň – diýdi.

Kapyr aýdar:

– Oguzyň arsyzy, türkmeniň dälisine meňzär. Bak-a şuňa! –
diýdi.

Tekür aýdar:

– Baryň soruň, oglan Bekiliň näsidir? – diýdi.

Kapyr gelip oglana soýlamyş. Görelim nije soýlamyş. Aýdar:

– Astyňdaky Alaýgyry bileris, Bekiliňdir,

Bekil hany?

Gara polat uz gylyjyň Bekiliňdir,

Bekil hany?

Egniňdäki demir donuň Bekiliňdir,

Bekil hany?

Ýanyňdaky ýigitleriň Bekiliňdir,

Bekil hany?

Eger Bekil munda imiş-se,

Gijä deñiç jeñ ederdik,

Akja ýüzli gaty ýaýlar dartyşardy,

Ak ýelekli ötgün oklar atyşardy,

Sen Bekiliň näsisen, oylan, diýgil bize – diýdi.

Bekil ogly bu ýerde soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş.

Aýdar:

– Mere, kapyr, sen meni bilmezmisen?

Ak alynly Baýyndyr hanyň begler begisi Salyr Gazan gardaşy
Gara Güne çapar ýetdi.

Dönebilmez Dülek Ewren,

Düzen ogly alp Rüstem,

boz atly Beýrek beg Bekiliň öýünde içerlerdi.

Senden jansyz geldi.

Astymdaky Alaýgyra Bekil meni mündürdi.

Gara polat uz gylyjyna kuwwat berdi.

Gargy daly naýzasyna hümmet berdi.

Ýanyndaky üç ýüz ýigidin maňa ýoldaşlyga goşdy.

Men Bekiliň oglyýam.

Mere, kapyr, bäre gel, dögüşelim – diýdi.

Kapyr tekür aýdar:

– Gatlan, mere, akmak ogly, men saňa baraýyn – diýdi.

Alty perli gürzüni ele aldy. Oglanyň üstüne sürdi. Oylan
galkanyny gürzä garşy tutdy. Ýokardan aşaga kapyr oglany gaty

urdy. Galkanyn owratdy. Tuwulgasyny döwdi, gabaklaryn syrды.

Oglany alymady. Gürz-le dögüşdiler, gara polat uz gylyç-le

dartyşdylar. Serpe-serpe meýdanda gylyçlaşdylar, çiginleri

dograndy. Gylyçlary döwüldi. Bir-birin alymady. Gargy daly

naýzalar ile girişdiler. Meýdanda buga kibi söweşdiler.

Göwüsleri dilindi, naýzalary syndy. Bir-birin alymadylar. At

üstünden ikisi garbaşdylar, dartyşdylar. Kapyryň güýji zyýat.

Oylan zebun boldy. Allatagalaýa ýalbaryp soýlamyş. Görelim,

nije soýlamyş. Aýdar:

– Ýujalardan ýuja sen, ýuja Taňry,

Kimse bilmez niye sen, görkli Taňry,
Sen adama täç urduň,
Şeýtana lagnat kyldyň,
Bir günä ötri, dergähden sürdüň,
Ybrahymy tutdurdyň,
Ham göne çoladyň,
Göterip, oda atdyrдыň,
Ody bossan kyldyň,
Birligiňe sygyndym, eziz Alla,
Hojam, maňa medet! – diýdi.

Kapyr aýdar:

– Oglan, ýeňildiň-se Taňryňamy ýalbarar sen? Seniň bir Taňryň bar-se, meniň ýetmiş iki buthanam bar – diýdi.

Oglan aýdar:

– Ýa asy melgun, sen butlaryňa ýalbarar sen, men älemleri ýokdan bar eden Allahyma sygyndym – diýdi.

Haktagala Jebraýyla buýurdy, kim:

– Ýa Jebraýyl, bar şol guluma kyrk ärçe kuwwat berdim – diýdi.
Oglan kapyry göterdi, ýere urdy. Burnundan gany tüýdük kibi şorlady. Syçrap, laçyn kibi kapyryň bogazyn ele aldy.

Kapyr aýdar:

– Ýigit, aman! Siziň dine ne diýrler? Diniňe girdim – diýdi.
Barmak göterip, şahadat getirip, musulman boldy. Galan kapyrlar bilip meýdany salyp gaçdylar. Uruşyjylar kapyryň ilin-günün urup, gyzyn-gelnin ýesir etdiler.

Oglan babasyna buştulykçy gönderdi.

– Duşmanym aldym – diýdi.

Ak sakgally babasy garşy geldi. Oglanyň boýnuny guçdy. Dönüp öýlerine geldiler. Garşy ýatan gara dagdan oglana ýaýlak berdi, Garagoçy ýügrük atdan teble berdi. Akja ýüzli ogluna akja goýun söwüş berdi. Ala gözli ogluna al perdeli gelin aldy. Ak alynly Baýyndyr hana penjýek çykardy. Oglun aldy Baýyndyr hanyň diwanyna bardy. El öpdi. Patyşa, Gazan ogly Orazyň sag ýanyndan oňa ýer görkezdi. Jüpbe-jyga çyrgap geýdirdi. Dädem Gorkut gelibän şatlyk çaldy. Bu «Oguznamany» düzdi, goşdy. «Bekil ogly Emreniň bolsun!» diýdi.

Gazylar başyna ne geldigin söýledi.

– Ýom bereýin, hanym!

Ýerli gara daglaryň ýykylmasyn,

Kölgeliye gaba agajyň kesilmesin,

Alla beren umydyň üzülmesin,

Günähiňizi ady görkli Muhammede

Bagyşlasyn, hanym heý! Halk döredijiligi we rowaýatlar